

ІСТОРИОГРАФІЯ КРОССЕКТОРАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ

HISTORIOGRAPHY OF INTERDISCIPLINARY RESEARCHES OF THE JUDICIAL POWER

Булкат М.С.,

кандидат юридичних наук,

заступник начальника управління юридичного забезпечення суду –

начальник юридичного відділу

Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

У статті представлено результати наукового аналізу комплексних галузевих і міждисциплінарних досліджень судової влади. Проведено систематизацію вивчених напрямів у наявних дослідженнях. Запропоновано найбільш перспективні питання подальших наукових розвідок.

Ключові слова: кроссекторальні дослідження, судова влада, судова система, судова інстанція, судова практика.

В статье представлены результаты научного анализа комплексных отраслевых и междисциплинарных исследований судебной власти. Проведена систематизация изученных направлений имеющихся исследований. Автором предложены наиболее перспективные вопросы для дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: кроссекторальные исследования, судебная власть, судебная система, судебная инстанция, судебная практика.

This article presents the results of a scientific analysis of complex sectorial and interdisciplinary research of the judicial power. It summarizes existing research issues of the judicial power and recommends the most perspective areas of further scientific research.

Key words: interdisciplinary researches, judicial power, judicial system, court, judicial practice.

Постановка проблеми. Розвиток сучасних державних процесів певним чином зумовив активізацію наукових досліджень з питань, що стосуються концепції судової влади та мають відповідну специфіку. Так, зазначений предмет вивчення, а також останні тенденції щодо застосування наукових прийомів зумовили велику кількість кроссекторальних досліджень, які ґрунтуються на поєднанні прийомів теорії держави і права та галузевих юридичних наук.

Водночас потреби подальшого розвитку концепції судової влади свідчать про необхідність проведення комплексного наукового аналізу щодо стану розробки відповідних питань у концепції судової влади.

Предмет аналізу – комплексні кроссекторальні наукові дослідження та монографічні роботи, які розкривають конкретні питання у концепції судової влади. У цьому контексті слід зауважити, що континуум наукових статей, матеріалів наукових конференцій та інших оприлюднених напрацювань фахівців різних правових галузей з означеної тематики значно ширший і потребує окремого наукового аналізу.

Виклад основного матеріалу. Географічні межі проведеного дослідження окреслено науковими роботами вітчизняних дослідників та деякими напрацюваннями фахівців близького зарубіжжя, які здійснили суттєвий вплив на юридичну науку з відповідних питань.

Слід зазначити, що наявним науковим дослідженням, які ґрунтуються на поєднанні прийомів теорії держави і права та галузевих юридичних наук, притаманна певна повторюваність наукових питань, по-

декуди крізь призму відмінних наукових шкіл, різних спеціалізацій. Проведений науковий аналіз дозволив систематизувати їх у певні напрями.

Насамперед як певний систематизований напрям досліджень слід відзначити аспект функціонування основних засад та принципів побудови судової системи. У цьому контексті слід зазначити, що надзвичайний вклад у розробку питання про принципи судової влади та порівняльно-правовий аналіз сучасних судових систем здійснив доктор юридичних наук І.В. Назаров. Результати його досліджень узагальнено, зокрема, у праці «Судові системи країн Європейського союзу та України» (2011) [7]. Комплексним дослідженням у цьому напрямі є також праця доктора юридичних наук В.В. Городовенка щодо принципів судової влади (2012) [3]. Аналізуючи цей напрям досліджень, необхідно також згадати про те, що одним з перших дослідження реалізації відповідних принципів, а саме принципу гласності в діяльності суду першої інстанції, у вітчизняній юридичній науці здійснив М.І. Сірий (1991). Згодом В.В. Кривенко досліджував питання демократизації судової системи України (2005), а питання обов'язковості судових рішень як конституційну засаду судочинства дослідила О.З. Хотинська (2006). Принцип доступності правосуддя та гарантій його реалізації опрацьовано в дослідженні О.М. Овчаренко (2007), а принцип змагальності сторін як конституційної гарантії справедливого судочинства дослідив С.В. Лунін (2011). О.Б. Прокопенко дослідив правову природу права людини на справедливий суд (2011). Принцип єдності судової влади досліджено у роботі І.В. Юревич (2012). А.В. Лужанський опрацював питання кон-

ституційно-правових засад доступу до правосуддя в Україні (2013). Основні конституційні засади судочинства в Україні досліджувала і В.В. Федоренко (2015), а легітимність судової влади вивчав у межах окремого наукового дослідження С.В. Гладій (2015).

Окремим напрямом наявних досліджень слід виокремити питання щодо принципів організації системи судів (територіальність, інстанційність, спеціалізація тощо). Розпочав розробку аспектів адміністративно-юрисдикційної діяльності суду В.М. Скавронік (2002), а комплексне дослідження питання юрисдикції судів здійснив доктор юридичних наук В.В. Сердюк (2003). Аспект інстанційності побудови судової системи опрацьовано у науковій роботі С.П. Штелик (2012); О.В. Закропивний досліджував питання територіальності як принципу побудови системи судів загальної юрисдикції в Україні (2013). У галузі цивільного права одним з перших здійснив дослідження судової підвідомчості П.М. Тимченко (2000), а О.О. Гаркуша дослідив питання організації та діяльності судів цивільної юрисдикції в Україні (2009).

Ще одним напрямом наявних досліджень у концепції судової влади є питання місця судів у системі державних органів, їх статус та співвідношення з суспільними інститутами. Так, деякі аспекти взаємодії судових органів та органів прокуратури досліджено в роботах професорів Ю.Є. Полянського (1983) та В.В. Долежана (1991). Варто згадати, що розробку питань співвідношення суду та суспільства було розпочато у політологічних та соціологічних дослідженнях. Так, Л.В. Вінокорова дослідила політологічну експлікацію місця та ролі судової влади в процесі діалектичної взаємодії громадянського суспільства та держави (2009). Пізніше відповідні питання були комплексно досліджені у докторських працях С.В. Прилуцького, який зосередив увагу на практичних питаннях функціонування судової влади в умовах формування громадянського суспільства (2013) [8], та М.Й. Вільгушинського, який звернувся до системи взаємовідносин судів загальної юрисдикції з суб'єктами владних повноважень та громадськістю (2013) [2].

Питання статусу суддів опрацьовано в кількох монографічних дослідженнях, зокрема Л.М. Москвич (2004). Аспекти організації судових органів досліджено у наукових роботах професора І.Є. Марочкина (2010). Цим питанням переймалися і науковці країн близького зарубіжжя, як приклад слід навести роботу Д.М. Лукоянова щодо статусу голови суду (2011).

Окремий напрям досліджень присвячений питанням забезпечення функціонування судових органів державою. Так, адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих загальних судів України було предметом дослідження у науковій роботі М.П. Запорожець (2004). А.А. Стрижак зосередив увагу на проблемах державного управління під час забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції (2005). Комплексно систему організаційного забезпечення судової влади України досліджено у науковій роботі доктора юридичних наук В.Д. Бринцева (2011) [1].

Специфіку судів першої інстанції досліджено у науковій роботі С.Г. Штогуна (2004). Дослідження

становлення та розвитку апеляційних судів в Україні здійснив В.М. Коваль (2004). Організаційні питання функціонування апеляційного суду області досліджено в науковій роботі О.М. Курило (2012). Практичні питання специфіки апеляційного оскарження досліджували Є.А. Чернушенко – щодо цивільного процесу (2003) та О.Ю. Костюченко – щодо кримінального процесу (2005).

Питання правового статусу та повноважень Верховного Суду України було предметом дослідження в науковій роботі доктора юридичних наук В.В. Сердюка (2009) і актуалізовано в дослідженні О.І. Попова (2014). Важливе значення для розвитку концепції судової влади мають наукові роботи С.В. Глущенко з питань функціонування касаційної інстанції в Україні (2010, 2015).

Важливим напрямом є також спеціалізовані наукові розробки з питань судової практики та її вдосконалення, а також специфіки вирішення окремих категорій справ. У цивільній спеціалізації це, наприклад, дослідження Д.Д. Луспеніка з питань судочинства у справах про захист честі, гідності та ділової репутації (2003) [6]. У кримінальній – комплексне дослідження професора Ю.М. Грошевого щодо теоретичних питань формування переконання судді в кримінальному судочинстві (1975) [4]. До речі, цю тему актуалізовано у дослідженні Н.Л. Дроздович (2011). Реалізацію основних конституційних засад судочинства в кримінально-процесуальному законодавстві України та перебудову кримінального процесу України в контексті європейських стандартів досліджено у роботах професора В.Т. Маляренка (1999, 2005). Вагомий вклад у розробку питання пізнавальних процесів у кримінальному судочинстві здійснив професор І.І. Котюк, зокрема у дослідженні судової гносеології (2008) [5]. П.В. Куфтирев дослідив питання суддівського розсуду у теорії права (2009). Ю.А. Ліхолетова розглянула суд як суб'єкт запобігання рецидивній злочинності молоді (2012).

Значний вклад в окресленому напрямі, зокрема у сфері розробки питань специфіки різних видів відповідальності, здійснили професори Ю.В. Баулін, Н.М. Оніщенко та М.І. Хавронюк [11].

Окремим блоком досліджень можна виокремити ті, що стосуються специфіки адміністративної юстиції в різних наукових спеціальностях. Так, становлення та здійснення адміністративного судочинства досліджували Ю.В. Георгієвський (2004) та А.В. Руденко (2006) з позицій адміністративної галузі права, а О.Г. Свида – в межах науки судоустрою (2008).

Вагомий вклад у розробку питань господарської спеціалізації здійснив професор В.С. Щербина, зокрема у праці «Правове становище учасників арбітражного процесу» (1983) [10]. Знаковим є дослідження професора Д.М. Притики з питань організаційно-правових засад становлення та діяльності господарських судів України (2003) [9]. Організацію та функціональні засади діяльності касаційної інстанції господарської юрисдикції досліджено у науковій роботі А.Й. Осетинського (2005). Питання правового статусу місцевих господарських судів в

Україні опрацював І.Б. Шицький (2006). Також слід відзначити спеціалізоване дослідження В.В. Радзивілюк щодо судових процедур банкрутства (2001) та одну з останніх наукових робіт В.В. Калініченко щодо правового статусу Вищого господарського суду України (2015).

Окремим напрямом наукових досліджень є питання щодо складових судової системи. До їх розробки слід віднести наукові роботи І.О. Русанової щодо суду присяжних в Україні (2005) та С.О. Іваницького щодо формування складу народних засідателів (2006). Важливе значення для концепції судової влади мають дослідження О.В. Білової (2008) та О.М. Коротун (2009) щодо організації та діяльності суддівського самоврядування, А.М. Хливнюк щодо правового статусу Державної судової адміністрації України, А.В. Шевченко (2013) та А.В. Маляренка (2015) з питань дисциплінарної відповідальності суддів, О.Л. Польового щодо гарантій суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності (2014), Б.О. Прокопенка з питання добору кандидатів на посаду судді (2014).

Варто зазначити також, що дослідження практичних питань функціонування судів загальної юрисдикції здійснювали науковці й у країнах близького зарубіжжя, зокрема С.В. Александровим, А.Р. Каітовою, В.М. Нестеровим, Р.О. Рябзіним. Питання інституційності судової влади досліджено у роботі доктора юридичних наук Б.В. Сангаджиева.

Окремим напрямом є наукові дослідження судових органів з позицій міжнародного права, наприклад доктора юридичних наук Г.Г. Шинкарецької щодо судових засобів вирішення міжнародних спорів та дослідження права на справедливий суд з огляду на дію Європейської конвенції з прав людини доктора юридичних наук С. Ф. Афанасьєва.

Серед філософсько-правових підходів до розробки питань судової влади слід виокремити дослідження П.М. Рабіновича та В.С. Бігуна щодо філософії правосуддя та судової філософії. Також науковий інтерес мають і підходи до судової влади як предмету соціальної філософії, наприклад у роботі А.І. Джарімової.

Висновки. Таким чином, наведені результати теоретико-правового аналізу історіографії наявних

досліджень судової влади дозволять дійти таких висновків:

1. Концепція судової влади (її ознаки та специфіка) потребує подальшого дослідження, зокрема щодо науково-обґрунтованих підходів до системи органів, які формують судову владу, з урахуванням суспільних вимог і потреб сьогодення. Основи цих питань закладено у наукових статтях професорів М.І. Козюбри, О.В. Петришина, С.П. Погребняка, А.О. Селіванова.

2. Наявні кроссекторальні дослідження з питань концепції судової влади можна класифікувати тематично:

- основні засади функціонування та принципи побудови судової системи;
- принципи організації системи судів (територіальність, інстанційність, спеціалізація тощо);
- місце судів у системі державних органів, їх статус і співвідношення з суспільними інститутами;
- забезпечення функціонування судових органів державою;
- специфіка судів першої інстанції, апеляційних і касаційних судів;
- спеціалізовані розробки наукових питань судової практики та її вдосконалення. Узагальненими аспектами цього комплексного напрямку можна вважати дослідження щодо специфіки цивільного, кримінального, господарського, адміністративного судочинства та особливостей розгляду окремих категорій справ.

3. З урахуванням реалій сьогодення надзвичайної актуальності набувають питання щодо особливостей розгляду окремих категорій справ і специфіки прийняття суддівського рішення, призначення покарання тощо. Потребують подальшого наукового опрацювання питання щодо статусу окремих посадових осіб у судових органах та особливостей їх структурних підрозділів, зокрема щодо голови суду, його заступника, керівника апарату, функцій і специфіки діяльності пленумів вищих судових інстанцій тощо.

Запропонована тематика подальших досліджень також належить до кроссекторальних, міждисциплінарних питань і потребує застосування відповідних методологічних прийомів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бринцев В.Д. Система організаційного забезпечення судової влади в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.10 / В.Д. Бринцев ; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 2011. – 39 с.
2. Вільгушинський М.Й. Суди загальної юрисдикції у системі взаємовідносин із суб'єктами владних повноважень та громадськістю : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.10, 12.00.07 / М.Й. Вільгушинський ; Національний університет «Одеська юридична академія». – О., 2013. – 32 с.
3. Городовенко В.В. Принципи судової влади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.10 / В.В. Городовенко ; Національний університет «Юридична академія України ім. Я. Мудрого». – Х., 2012. – 40 с.
4. Грошевий Ю.М. Теоретичні проблеми формування переконання судді в радянському кримінальному судочинстві : дис. ... д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Ю.М. Грошевий ; Харківський юридичний інститут. – Х., 1975. – 403 с.
5. Котюк І.І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / І.І. Котюк ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 37 с.
6. Луспенник Д.Д. Судочинство у справах про захист честі, гідності та ділової репутації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Луспенник Д.Д. ; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 2003. – 20 с.
7. Назаров І.В. Судові системи країн Європейського Союзу та України: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / Національний університет «Юридична академія України ім. Я. Мудрого». – Х., 2011. – 40 с.
8. Прилуцький С.В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.10 / С.В. Прилуцький ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2013. – 36 с.

9. Притика Д.М. Організаційно-правові засади становлення і діяльності господарських судів України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.10 / Д.М. Притика ; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 2003. – 36 с.
10. Щербина В.С. Правовое положение участников арбитражного процесса : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / В.С. Щербина. – К., 1982. – 176 с.
11. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / відп. ред. Ю.В. Баулін. – Донецьк : ПП «ВД «Кальміус», 2013. – 424 с.

УДК 340.15: 340.149

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ ОСНОВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У ДЕРЖАВАХ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

FORMATION OF ANTI-CORRUPTION LEGAL BASIS IN STATES OF ANCIENT WORLD

Гавриленко О.А.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного права
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

У статті на основі аналізу широкого кола джерел та літератури досліджено особливості формування правових основ протидії корупції у стародавніх державах. Наголошено, що корупція була притаманна більшості з них. Водночас далеко не кожна держава сприймала корупцію, як загрозу, і, відповідно, протистояла їй. Часом вона розглядалася правителями як інструмент, за допомогою якого можна було запобігти згуртуванню чиновників, тримаючи їх у страху бути викритими та притягненими до відповідальності. У статті наведено приклади стародавнього антикорупційного законодавства, яке, однак, ще не було достатньо дієвим для того, щоб ефективно протидіяти поширенню корупційних проявів.

Ключові слова: держава, давньосхідні держави, античні держави, державний апарат, корупція, право, антикорупційне законодавство.

В статье на основе анализа широкого круга источников и литературы исследованы особенности формирования правовых основ противодействия коррупции в древних государствах. Отмечено, что коррупция была присуща большинству из них. В то же время далеко не каждое государство воспринимало коррупцию, как угрозу и, соответственно, протистояло ей. Иногда она рассматривалась правителями, как инструмент, с помощью которого можно было препятствовать сплочению чиновников, держа их в страхе быть разоблаченными и привлеченными к ответственности. В статье приведены примеры древнего антикоррупционного законодательства, которое, однако, еще не было достаточно действенным для того, чтобы эффективно противодействовать распространению коррупционных проявлений.

Ключевые слова: государство, древневосточные государства, античные государства, государственный аппарат, коррупция, право, антикоррупционное законодательство.

In the article peculiarities of legal basis of corruption counteraction in ancient states are studied on basis of analysis of a wide range of sources and literature. It was noted that corruption took place in most of them. At the same time, not in every state corruption was supposed to be a threat and therefore it was not prevented. Sometimes it was considered by rulers as an instrument by which it was possible to prevent unity of officials, keeping them in fear of being unmasked and prosecuted. The article gives examples of ancient anti-corruption legislation, which, however, has not been sufficiently effective in order to prevent the spread of corruption.

Key words: state, oriental state, antic state, state apparatus, corruption, law, anti-corruption legislation.

Протягом усього існування інституту держави корупція – суспільно небезпечне явище у сфері політики чи державного управління, що виявляється в умисному використанні представниками влади свого службового статусу для протиправного отримання майнових та немайнових благ та переваг у будь-якій формі, а також у підкупі цих осіб – становила суттєву проблему. Здається, що світовий досвід протидії цьому явищу має бути так само багатим. Але насправді це не так. Далеко не кожна держава сприймала корупцію як загрозу, і, відповідно, протидіяла їй. Нині, незважаючи на начебто взятий нашою

державою курс на боротьбу з цим явищем, що завдає величезної шкоди як українській економіці, так і міжнародному іміджу країни, все ж протягом останніх двох років суттєвих позитивних результатів досі не відчувається. За даними Transparency International на початок 2016 р. Україна посіла 130 місце з 168 позицій, тоді як у минулому році вона посідала 142 сходинку з 175 [1]. Дещо поліпшити позиції Україні вдалося завдяки створенню антикорупційних органів, зростанню рівня суспільного осуду корупціонерів та виникненню антикорупційних рухів. У той же час зволікання з реальним покаранням хабарників,